

УДК 657.221

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-42>

Лежненко Л.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Соколова Н.М.

аспірант кафедри обліку і оподаткування
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Lezhnenko Liudmyla

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Accounting and Taxation Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Sokolova Nataliia

Postgraduate Student at Accounting and Taxation Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ЗА П(С)БО ТА МСФЗ

COMPARATIVE ANALYSIS OF METHODS FOR ASSESSING FINANCIAL ASSETS FOR UAS AND IFRS

Для підвищення достовірності інформації, яка надається у фінансовій звітності суб'єктами господарювання, у статті розглянуто та досліджено різні методи оцінки фінансових активів на дату первісного визнання та на дату складання фінансової звітності, рекомендовані національними та міжнародними стандартами обліку. Проведено та надано результат порівняльного аналізу цих методів і доведено, що національні рекомендації щодо методів оцінки фінансових активів на дату первісного визнання та на дату складання фінансової звітності суттєво відрізняються від методів оцінок, які застосовуються у міжнародній практиці, що, як наслідок, істотно впливає на якість формування інформації про фінансові активи та її розкриття у фінансовій звітності. Визначено, що міжнародна та національна облікова практика стикається із суттєвою неузгодженістю щодо оцінки фінансових активів уже на етапі їх первинного визнання. Проаналізовано основні суперечності щодо методів оцінки фінансових активів на дату первісного визнання та на дату складання фінансової звітності, виявлено проблеми, з якими можуть зіткнутися суб'єкти господарювання під час застосування різних методів оцінок фінансових активів відповідно до МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

Ключові слова: МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти», МСФЗ (IFRS) 15 «Виручка по договорах з покупцями», П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», фінансовий актив, торговельна дебіторська заборгованість, справедлива вартість, амортизована вартість, методи оцінки.

Для повышения достоверности информации, которая предоставляется в финансовой отчетности субъектами хозяйствования, в статье рассмотрены и исследованы разные методы оценки финансовых активов на дату первоначального признания и на дату подготовки финансовой отчетности, рекомендованные национальными и международными стандартами учета. Проведен сравнительный анализ этих методов и представлен его результат. Обосновано утверждение, что рекомендации П(С)БУ 13 «Финансовые инструменты» относительно выбора и применения методов оценки финансовых активов на дату первоначального признания и на дату подготовки финансовой отчетности существенно отличаются от методов оценки, которые рекомендуются положениями международных стандартов и применяются в международной практике, что, как следствие, существенно влияет на качество формирования информации о финансовых активах и ее раскрытие в финансовой отчетности. Установлено, что международная и национальная учетная практика сталкивается со значительными противоречиями относительно оценки финансовых активов уже на этапе их первоначального признания. Проанализированы основные противоречия относительно методов оценки финансовых активов на дату первоначального признания и на дату подготовки финансовой отчетности, выявлены проблемы, с которыми могут столкнуться субъекты хозяйствования при применении разных методов оценок финансовых активов в соответствии с МСФЗ (IFRS) 9 «Финансовые инструменты» и П(С)БУ 13 «Финансовые инструменты».

Ключевые слова: МСФО (IFRS) 9 «Финансовые инструменты», П(С)БУ 13 «Финансовые инструменты», П(С)БУ 10 «Дебиторская задолженность» финансовый актив, торговая дебиторская задолженность, справедливая стоимость, амортизируемая стоимость, методы оценки.

In order to increase the reliability of the information that is provided by entities in the Statement of Financial Position, Statement of Comprehensive Income, and Profit and Loss Statement, the article considers and researches different methods of assessment of financial assets on the date of initial recognition and on the date of preparation of financial statements that are recommended by national accounting standards and international financial reporting standards. In the article, the comparative analysis of these methods is carried out and its result is given. In the article, there is an opinion that recommendations of Ukrainian Accounting Standard (UAS) 13 "Financial Instruments" concerning the choice and application of assessment methods of financial assets on the date of initial recognition and on the date of preparation of financial statements significantly differ from assessment methods that are recommended by International Financial Reporting Standard 9 "Financial Instruments" and are applied in international practice that, as a consequence, significantly affects the quality of information on financial assets and its disclosure in financial statements. It has been established that international and national accounting practices face significant contradictions with respect to the valuation of financial assets already at the stage of their initial recognition. The main contradictions concerning the methods of assessment of financial assets on the date of initial recognition and on the date of preparation of financial statements have been analysed and the problems that might be encountered by business entities applying different methods of assessment of financial assets in accordance with the IFRS 9 "Financial Instruments" and UAS 13 "Financial Instruments" have been identified. Therefore, the article pays attention to the concept of "measurement" that is criteria that will be analysed by an entity to recognize financial assets on the date of initial recognition and preparation of the financial statement. The main problems that a company may face when developing the methodology for the implementation and application of IFRS 9 "Financial Instruments" are diagnosed.

Keywords: IFRS 9 "Financial Instruments", IFRS 15 "Revenue from Contracts with Customers", UAS 13 "Financial Instruments", UAS 10 "Receivables", financial assets, trade receivables, fair value, depreciable value, evaluation methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Здійснення операцій із фінансовими активами зобов'язує суб'єктів господарювання вирішувати питання щодо визнання та оцінки фінансових активів на дату первісного визнання та на дату складання фінансової звітності, тому застосування тих чи інших методів оцінки до елементів фінансової звітності, зокрема фінансових активів, у сучасній концепції обліку займає першорядне значення. У березні 2018 р. Рада з МСФО опублікувала оновлену редакцію Концептуальних основ фінансової звітності [1]. Під час розроблення переглянутих Концептуальних основ Рада з МСФЗ розглядала питання про те, чи слід установлювати єдиний метод оцінки, але дійшла висновку, що різні методи оцінки можуть надавати корисну інформацію користувачам за різних обставин.

Отже, актуальним питанням обліку фінансових активів є визначення методів оцінки, за якими вони відображаються у фінансовій звітності, з метою по-

дальшого вдосконалення застосування методів оцінки й усунення протиріч у національній та міжнародній обліковій практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання

даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженню теоретичних, організаційних та методологічних положень оцінки в обліку присвячено праці таких вітчизняних учених, як: М.Т. Білуха, М.І. Бондар [6], С.Ф. Голов [7], В.М. Костюченко, Л.Г. Ловінська, Н.О. Лоханова [8], Г.О. Супрович [6], І.В. Супрунова, О.С. Яцунська [9].

Проте огляд наукової літератури свідчить про існування суттєвих суперечностей щодо моделей обліку фінансових активів, відсутність єдиної концепції облікових моделей бухгалтерського обліку фінансових активів та відсутність системного підходу до їх відображення у фінансовій звітності.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – дослідити сучасні методи оцінки фінансових активів, які застосовують у національній

та міжнародній обліковій практиці, та провести їх порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Існуючи та потенційні інвестори використовують інформацію щодо:

- вартості активів, яка наведена у Звіті про фінансовий стан, під час визначення рішень щодо надання ресурсів та кредитоспроможності суб'єкта господарювання. Крім того, вартість активів розглядається як показник фінансового стану суб'єкта господарювання на дату складання фінансової звітності та застосовується інвесторами з метою прогнозування фінансового стану в майбутньому;

- фінансових результатів діяльності, щоб зрозуміти та оцінити, яку віддачу суб'єкт господарювання отримав від наявних на дату складання фінансової звітності економічних ресурсів.

Необхідно зазначити, що фінансова звітність відображає не тільки економічні події, фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів, а й ґрунтується на оцінках, професійних судженнях та облікових моделях.

У системі МСФЗ саме Концептуальні основи фінансової звітності встановлюють загальні принципи, що лежать в основі таких оцінок, суджень і моделей. МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти» надає конкретні вимоги до методів оцінок, які застосовуються до обліку фінансових активів на дату їх первісного визнання та на дату складання фінансової звітності.

МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти» встановлює, що оцінка фінансових активів під час первісного визнання базується саме на їх справедливій вартості з урахуванням витрат, які виключно пов'язані з угодою отримання фінансових активів. Але МСФЗ (IFRS) 9 має деякі винятки. Витрати, пов'язані з угодою отримання фінансових активів, які оцінюються за справедливою вартістю з відображенням результатів переоцінки в складі прибутку або збитку, безпосередньо визнаються та відображаються у Звіті про фінансові результати.

Необхідно зазначити, що міжнародні вимоги до оцінки дебіторської заборгованості на дату первісного визнання є суттєвим та суперечливим питанням.

Отже, загальні принципи оцінки, передбачені МСФЗ (IFRS) 9, не застосовують до торговельної дебіторської заборгованості, яка не містить істотний компонент фінансування. Суб'єкт господарювання має оцінювати таку дебіторську заборгованість під час первісного визнання за ціною угоди, яка визначається відповідно до вимог МСФЗ (IFRS) 15 «Виручка по договорах із покупцями» [3]. Але торговельна дебіторська заборгованість, яка містить істотний компонент фінансування, оцінюється відповідно до загальних принципів, тобто за справедливою вартістю.

У системі національного обліку методологічні засади формування інформації про фінансові активи та її розкриття у фінансовій звітності регламентуються П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [4]. Відповідно до національних вимог обліку, фінансові активи первісно оцінюються за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості переданих ресурсів в обмін на отриманий фінансовий актив, урахуванням безпосередньо пов'язаних з такою угодою витрат. Отже, на відміну від міжнародних стандартів П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» ототожнює формування фактичної собівартості фінансових активів на дату первісного визнання з визначенням справедливої вартості переданих ресурсів, а не отриманих фінансових активів і не має винятку щодо обліку витрат, безпосередньо пов'язаних з угодою отримання фінансових активів. Отже, на підставі вищенаведеного порівняння можна зробити висновок, що міжнародна та національна облікова практика стикається із суттєвою неузгодженістю щодо оцінки фінансових активів уже на етапі їх первинного визнання (табл. 1) [2; 4].

Щодо оцінки фінансових активів після первісного визнання, то, відповідно до МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти», фінансові активи на кожну дату складання фінансової звітності відображаються у Звіті про фінансовий стан із використанням таких методів оцінок:

- за амортизованою вартістю;
- за справедливою вартістю через інший сукупний дохід;
- за справедливою вартістю через прибуток або збиток.

Таблиця 1

Порівняння оцінки фінансового активу

Об'єкт обліку	МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти»	П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»
Фінансові активи, які оцінюються за справедливою вартістю через прибутки або збитки	Справедлива вартість отриманого фінансового активу	Справедлива вартість переданих ресурсів в обмін на фінансовий актив (сплачені грошові кошти, передані інші ресурси) та витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням
Інші фінансові активи	Справедлива вартість отриманого фінансового активу, враховуючи витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням	Справедлива вартість переданих ресурсів (сплачені грошові кошти, передані інші ресурси) та витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням. Амортизована вартість як метод оцінки не застосовується
Торговельна дебіторська заборгованість, яка не містить істотний фінансовий компонент	Ціна угоди, яка визначається за МСФЗ (IFRS) 15 «Виручка по договорах із покупцями»	Поточна вартість, яка визначається за П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Практичне застосування методу амортизованої вартості на дату складання фінансової звітності

Дисконт	Премія
балансова вартість фінансового активу на початок року	балансова вартість фінансового активу на початок року
(-) сума погашення основного боргу у звітному періоді	(-) сума погашення основного боргу у звітному періоді
+ сума амортизації дисконту за звітний період	(-) сума амортизації премії у звітному періоді
(-) оцінена сума кредитних збитків	(-) оцінена сума кредитних збитків

Амортизована вартість на дату складання фінансової звітності є вартістю, за якою фінансовий актив оцінюється під час первісного визнання, мінус сума погашення основного боргу з дати первісного визнання, збільшена або зменшена на суму накопиченої амортизації дисконту або премії з використанням методу ефективної ставки відсотка, мінус сума оціненого кредитного збитку. Сума дисконту або премії є різницею між оцінкою фінансового активу на дату первинного визнання та сумою грошових потоків, спрямованих на погашення за таким фінансовим активом. Своєю чергою, саме розподіл дисконту або премії за фінансовими активами, які оцінюються за амортизованою вартістю, здійснюється за методом ефективної ставки відсотка з моменту первинного визнання до моменту їх погашення. Таким чином, метод оцінки фінансових активів за амортизованою вартістю зумовлює виникнення фінансових доходів, а також необхідність їх визнання та відображення у звіті про прибутки та збитки пропорційно ефективній ставці відсотка. Порядок визначення вартості на дату складання фінансової звітності фінансових активів, які обліковуються за методом амортизованої вартості, наведено в табл. 2.

Важливо, що МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти» [2] обмежує застосування методу оцінки фінансових активів за амортизованою вартістю і встановлює, що цей метод оцінки використовується виключно до боргових фінансових активів, які обліковуються відповідно до певних принципів управління групами фінансових активів, які схожі за економічними характеристиками. Слід зазначити, що П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» взагалі не розглядає метод амортизованої вартості як метод оцінки фінансових активів на дату складання фінансової звітності, він відсутній, що суперечить принципам гармонізації бухгалтерського обліку в Україні.

Національна та міжнародна облікова практика передбачає облік фінансових активів після їх первинного визнання за справедливою вартістю, що передбачає постійні коригування вартості певних фінансових активів відповідно до їхньої ринкової вартості на дату складання фінансової звітності. Сума зменшена або збільшення ринкової вартості відносно балансової визнається у Звіті про фінансові результати як прибутки або збитки від зміни справедливої вартості фінансового активу, що впливає на чистий результат звітного періоду.

Але національні та міжнародні облікові вимоги передбачають і деякі розбіжності щодо відображення суми зміни справедливої вартості.

Важливо, що П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» наводить перелік із прикладів фінансових активів, щодо яких метод оцінки за справедливою вартістю

не застосовується, але не наводить альтернативні методи оцінки.

МСФЗ (IFRS) 9 передбачає застосування методу оцінки фінансових активів за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, який спричиняє виникнення прибутків або збитків, що визнаються іншими сукупними прибутками або збитками і не впливають на чистий фінансовий результат звітного періоду суб'єкта господарювання. Важливим є те, що інші сукупні прибутки та збитки з погляду міжнародної практики є сумою нереалізованих прибутків або збитків суб'єкта господарювання і не є сумою, доступною для розподілу між власниками.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження методів оцінки фінансових активів, які застосовуються у національній та міжнародній практиці, та здійснений порівняльний аналіз цих методів дають змогу сформулювати висновок, що національні рекомендації щодо методів оцінки фінансових активів на дату первісного визнання та на дату складання фінансової звітності суттєво відрізняються від методів оцінок, які застосовуються у міжнародній практиці, що, як наслідок, істотно впливає на якість формування інформації про економічні явища суб'єкта господарювання та її розкриття у фінансовій звітності. У зв'язку з переходом більшості компаній до застосування міжнародних стандартів в обліковій практиці вважаємо доцільним: переглянути визначення справедливої вартості фінансових активів на дату первісного визнання; додати уточнення щодо визнання витрат, пов'язаних з угодою первісного визнання фінансових активів; переглянути методи оцінки фінансових активів на дату складання фінансової звітності відповідно до МСФЗ 9.

Бібліографічний список:

1. Концептуальна основа фінансової звітності : Міжнародний документ від 01.09.2010 / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення: 18.10.2019).
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 9 «Фінансові інструменти» : Міжнародний документ від 24.06.2014 / Верховна Рада України. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_016 (дата звернення: 19.10.2019).
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 15 «Дохід від договорів з клієнтами» : Міжнародний документ від 28.05.2014 / Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-15_ukr-compressed.pdf (дата звернення: 21.10.2019).
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» : Наказ Міністерства Фінансів України від 30.11.2001 № 559 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення: 20.10.2019).

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства Фінансів України від 08.10.1999 № 237 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення: 22.10.2019).
6. Бондар М.І., Супрович Г.О. Облік і аудит фінансових деривативів : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 248 с.
7. Голов С.Ф. Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 4. С. 3–13.
8. Лоханова Н.О. Класифікація та оцінка фінансових інструментів – огляд змін у зв'язку з оновленням МСФЗ 9 (IFRS 9). *Бухгалтерський облік та аудит. Серія «Аудит, ревізія, контроль»*. 2014. № 7. С. 16–22.
9. Яцунська О.С. Сутність оцінки як елемента методу бухгалтерського обліку: сучасні підходи до тлумачення. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 4(51). С. 381–386.
4. Ukrainian Accounting standard (UAS) 13 “Financial instruments” (2001). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (accessed 20 October 2019).
5. Ukrainian Accounting standard (UAS) 10 “Receivables” (1999). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (accessed 22 October 2019).
6. Bondar M.I., Suprovych H.O. (2019) *Oblik i audyt finansovykh deryvatyviv : monohrafiia [An account and audit are a financial derivatives]*. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)
7. Holov S. F. (2011) *Teoriia bahatotsilovoho bukhgalterskoho obliku [Theory of multipurpose record-keeping]*. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 4, pp. 3-13.
8. Lokhanova N.O. (2014) *Klasyfikatsiia ta otsinka finansovykh instrumentiv – ohliad zmin u zviazku z onovlenniam MSFZ 9 (IFRS 9) [Classification and estimation of financial instruments – review of changes in connection with updating of IFRS 9]*. *Bukhhalterskyi oblik ta audyt. Seriia «Audyt, Reviziia, Kontrol»*, no. 7, pp. 16-22.
9. Yatsunska O.S. (2013) *Sutnist otsinky yak elementa metodu bukhgalterskoho obliku: suchasni pidkhody do tлумachennia [Essence of estimation as an element of method of record-keeping: modern going near interpretation]*. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 4, no. 51, pp. 381-386.

References:

1. Framework (2010). Available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (accessed 18 October 2019).
2. International Financial Reporting Standard 9 “Financial instruments” (2014). Available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (accessed 19 October 2019).
3. International Financial Reporting Standard 15 “Revenue from Contracts with Customers” (2016). Available at: